

ПРОБЛЕМИ АСИМЕТРИЧНОГО КОНФЛІКТУ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

PROBLEMS OF ASYMMETRIC CONFLICT IN MODERN INTERNATIONAL RELATIONS

Єремєєва І.А.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

У статті визначено форми проявів асиметрії у міжнародних конфліктах. Автором узагальнено підходи до визначення сутнісних характеристик асиметричних конфліктів. Акцентовується увага на зростанні ролі недержавних акторів у сучасних міжнародних відносинах. Виділено детермінувальні чинники міжнародних асиметричних конфліктів. Досліджено вплив трансформації міжнародної системи на параметри конфліктів.

Ключові слова: міжнародний конфлікт, асиметричний конфлікт, міжнародна система, глобалізація, міжнародний актор, тероризм.

В статье определены формы проявления асимметрии в международных конфликтах. Автором обобщены подходы к определению сущностных характеристик асимметричных конфликтов. Акцентируется внимание на повышении роли негосударственных акторов в современных международных отношениях. Выделены детерминирующие факторы международных асимметричных конфликтов. Исследовано влияние трансформации международной системы на параметры конфликтов.

Ключевые слова: международный конфликт, асимметричный конфликт, международная система, глобализация, международный актор, терроризм.

In article forms of asymmetry in international conflicts are defined, approaches to the definition of the essential characteristics of asymmetric conflicts are generalized. The growth of the role of non-state actors in international relations is emphasized. The determinants of asymmetric conflicts are determined. The impact of transformation of the international system on the parameters of conflicts is researched.

Key words: international conflict, asymmetric conflict, international system, globalization, actor, terrorism.

Постановка проблеми. Сучасні міжнародні відносини характеризуються високим рівнем нестабільності, конфлікти традиційно залишаються їх невід'ємною частиною та мають значний вплив на більшість сфер світової політики, держави та індивідів. Окремі структурні елементи та стан системи міжнародних відносин визначають динаміку конфліктів, впливаючи на їх урегулювання або загострення. Такий взаємозв'язок є особливо актуальним для сучасних міжнародних відносин, що характеризуються нетиповими для попередніх періодів явищами та процесами, серед яких важливе місце посідають асиметричні конфлікти, які супроводжуються стійкою конфронтацією держав та недержавних акторів у військово-політичній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конфлікти (як одна з форм міжнародних відносин) традиційно є предметом наукового аналізу. Інтерес до проблем асиметричних конфліктів підтверджується значним масивом зарубіжних публікацій, які розкривають різноманітні теоретичні та практичні аспекти асиметричного протистояння у сучасному світі. У межах зазначеної проблематики доцільно виділити роботи Е. Макка, Т. Паула, Л. Аджі, М. О'Хенлона, А. Паулюса, Т. Пфанера. У вітчизняній науці питання аси-

метрії у міжнародних конфліктах представлено в роботах С. Сірого, В. Леонова, Б. Воровича та ін. Значну кількість наукових праць присвячено причинам виникнення асиметрії у міжнародних конфліктах, інструментальним методам здійснення асиметричних конфліктів, стратегії та тактиці їх розв'язання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оцінюючи ступінь наукової розробки явища асиметрії в міжнародних конфліктах, слід зазначити, що в цих роботах переважає воєнно-стратегічний та правовий аналіз. Тому набуває актуальності необхідність детального вивчення асиметричних міжнародних конфліктів із позицій політичної науки, зокрема за рахунок створення узагальнювальних досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення основних підходів до розуміння явища асиметрії в сучасних міжнародних відносинах та аналіз структурних елементів асиметричного конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із початку 1990-х років має місце стійка тенденція до зменшення загальної кількості конфліктів за участю держави, особливо це твердження стосується конфліктів, які мали лише міждержавний характер. Традиційно до міждержавних кон-

фліктів відносяться прикордонні зіткнення між Індією та Пакистаном, суперечки між Північною та Південною Кореєю, конфлікт між Еритреєю та Ефіопією (1998–2000 р.). Конфлікт навколо Косова, що отримав глобальний характер і у який були залучені значні міжнародні сили, пов'язаний із внутрішньодержавним протистоянням між Белградом та косовськими албанцями і не вважається міждержавним конфліктом. Починаючи з 2004 р., у світовій політичній системі не зафіксовано жодного міждержавного конфлікту. Не можна констатувати повної відсутності нових міждержавних конфліктів, до того ж в окремих випадках війна, що ведеться між державами опосередковано, може трактуватися як міжнародний збройний конфлікт. Зокрема події на Донбасі, анексія Криму є складником глибоких геополітичних суперечностей між Україною та Російською Федерацією, але цей конфлікт не отримав юридичного закріплення, його інституалізація має політичний характер.

Зменшення чисельності міждержавних конфліктів часто пояснюють зростанням результативності міжнародної миротворчості. Незважаючи на певний прогрес у цій галузі, процес мирного урегулювання конфліктів має значні проблеми. Британська дослідниця Патрісія Кемпбел зазначає, що після закінчення «холодної війни» з 1990 по 2005 рр. мирні угоди між сторонами-учасниками конфліктів були підписані тільки у 46 випадків із 121. Близько 40% країн після укладення мирних договорів поверталися до збройного протистояння [1, р. 294].

Дегатизація міжнародних конфліктів зумовлена змінами функцій та нездатністю сучасної держави гарантувати безпеку особи. Сучасна міжнародна система характеризується двома тенденціями: зростання взаємозалежності усіх елементів системи та збереження монополії на ухвалення рішень національними урядами, тоді як їх реальний вплив на продукування та розподіл ресурсів зменшується. Із вищенаведеного впливає проблема відповідності національних систем влади до особливостей та викликів сучасних міжнародних відносин. Можна констатувати скорочення функцій управлінських структур окремих держав та міждержавних організацій щодо управління потоками інформації, боротьби із транснаціональною злочинністю, контролю над міграційними потоками. З іншого боку, держава не є головним джерелом загрози стабільності міжнародної системи та втрачає монополію на застосування сили, «поділяючи» її із субдержавними акторами. Недержавні актори можуть як протистояти державі або іншим недержавним групам, так і брати участь у конфлікті на боці держави, що ускладнює ідентифікацію джерел конфлікту та організацію ефективного протистояння загрозам [5, с. 60].

На перший план серед недержавних акторів виходять кримінальні транскордонні угруповання, релігійні та квазірелігійні рухи, транснаціональні мережі. Однією з тенденцій сучасних міжнародних конфліктів, які мають форму збройного протистояння недержавних акторів, є зростання терористичної активності, яка виступає тактикою асиметричного протистояння на регіональному та глобальному рівнях та використовується стороною конфлікту, яка менш забезпечена ресурсами. Таким чином, у сучасному світі має місце тенденція до подальшої фрагментації насилля та диверсифікації недержавних акторів у межах збройних конфліктів, що вивело на перший план нові форми конфліктів, серед яких своєю інтенсивністю виділяються асиметричні війни, які ведуться між збройними силами провідних світових держав та більш слабкими державними або недержавними противниками.

Класичними прикладами асиметричних конфліктів є військове втручання США у В'єтнамі (1965–1975 рр.), збройна інтервенція СРСР у Афганістан (1979–1989 рр.), воєнна операція США у Іраці (2003 р.), воєнна операція Ізраїлю проти Хезболли (2006 р.). В усіх перелічених конфліктах має місце диспропорція військово-політичного статусу та силових можливостей противників. Незважаючи на очевидну перевагу однієї зі сторін перші два із згаданих вище конфліктів характеризуються парадоксальною ситуацією, коли сильний противник виявився нездатним захистити власні позиції та перемогти слабку сторону.

Теоретичні дослідження асиметрії в міжнародному конфлікті традиційно зосереджені на аналізі різноманітних видів збройного протистояння опонентів, що мають відмінні ресурси та силу. Початком таких досліджень є опублікована в 1975 р. стаття американського політолога Ендрю Макка «Чому великі держави програють малі війни: політика асиметричного конфлікту» [3]. Аналізуючи війну США у В'єтнамі, поразки розвинених країн в Індокитаї, Алжирі, Марокко, Е. Макк зауважив, що ці конфлікти демонструють помилковість традиційного розуміння переважання воєнної сили. У більшості конфліктів сильні країни не були здатні нав'язати свою волю противнику й отримали не військову, а політичну поразку. Слабка сторона перемагала не застосуванням воєнної сили, а своєю здатністю до пригнічення волі сильного противника до продовження боротьби, змусити його припинити війну, не досягнувши поставленої мети [3].

Проблема асиметричних загроз та стратегій набула нової актуалізації в 90-ті рр. XX ст., що пов'язано із закінченням «холодної війни» та пристосуванням світових політичних процесів до нової постбіполярної системи міжнародних від-

носин. Трансформація світового порядку супроводжується формуванням нових інститутів, моделей зовнішньополітичної поведінки та структуруванням міжнародно-політичного простору в цілому та окремих регіонів. Закономірною є турбулентність, що характеризує процес становлення нових елементів міжнародної системи. Зміни сучасного міжнародно-політичного простору пов'язані з появою нових акторів та процесом їх зовнішньополітичної самоідентифікації, що ускладнило явище міжнародного конфлікту.

У центрі сучасних дискусій щодо проблеми асиметрії в міжнародних конфліктах є обговорення змін характеру воєнних дій, зокрема перехід від прямого воєнного силового протистояння до непрямих форм боротьби (партизанська боротьба, залучення цивільного населення та ін.) та поширення феномена малих війн за участю розвинених держав, що відбуваються віддалено від глобальних центрів (конфлікти низької інтенсивності, локальні війни, миротворчі операції). Оцінюючи зміни у світовій політиці, Кенетт Маккензі виділяє такі види асиметричних загроз: ядерні, хімічні, біологічні, інформаційні операції та тероризм. Об'єднує наведені асиметричні загрози прагнення сторін розробити стратегію, що дозволить мінімізувати сильні сторони противника та використати його вади [2].

У постбіполярному світі характер міжнародних конфліктів змінюється залежно від технологічних, соціальних та культурних особливостей суспільного розвитку. Характеризуючи конфліктний потенціал сучасної системи міжнародних відносин, англійський дослідник Майкл Хенлон називає класичні міждержавні війни «застарілими» [4, р. 42–46]. Серед причин втрати значення класичних війн у другій половині XX – початку XXI ст. доцільно виділити зміни у сфері ядерного озброєння, подолання анархічності альянсу країн Заходу, збільшення кількості демократичних країн, втрата значимості чинника захоплення нових територій для економічного зростання держави. Якщо у XX ст. причинами зіткнень між державами були ідеологічні розбіжності, колонізаційні та деколонізаційні процеси, реалізація геостратегічних та гегемоністських інтересів, то в сучасній системі міжнародних відносин переважають війни між регіональними державами, політизовані конфлікти меншості в атомізованих суспільствах Близького Сходу, Центральної Азії, Африки.

У сучасному світі складно визначити детермінувальні чинники асиметричних конфліктів, але вважаємо за доцільне особливо виділити чинники невоєнного характеру. Значна увагу приділяється основним аспектам зовнішньої політики розвинених країн, інформаційному складнику воєнних конфліктів, економічним та політичним чинникам внутрішньодержавних та міжнародних від-

носин. Непередбачуваність результатів збройних конфліктів другої половини XX ст. змусила провідні держави світу переглянути своє ставлення до застосування військової сили, яка розглядається більше як вимушений останній засіб боротьби за національні інтереси, але не як нормальний інструмент зовнішньої політики. Таким чином, державні учасники конфліктів свідомо обмежують використання сили, що зумовлено як правовими обмеженнями, так і дійсною системою неформальних міждержавних відносин, посиленням взаємозалежності в умовах глобальної економіки. Вагомим є чинник суспільної думки та вплив засобів масової інформації, що часто формують критичне ставлення суспільства до збройних конфліктів. У таких умовах держави уникають прямого масштабного воєнного втручання та віддають перевагу суперництву з використанням непрямих засобів та збройним локальним конфліктам за політичне та економічне домінування, як у світі в цілому, так і в окремих регіонах: держави змагаються за отримання військово-технічних переваг із метою тиску та просування власних національних інтересів.

У сучасній світовій політиці, що характеризується нестійкими коаліціями та союзами, державні та недержавні актори взаємодіють в умовах поєднання різноманітних конфліктів. Нові тенденції у міжнародних конфліктах спричинені глобалізаційними процесами сучасного світу, адже, незважаючи на певні тенденції регіоналізації, саме глобалізація визначає характер сучасних міжнародних відносин та має своїми наслідками, з одного боку, посилення взаємозалежності країн світу, а з іншого – зростання кризових явищ у світовій економіці і, як наслідок, загострення політичної ситуації та рівня конфліктності.

Український дослідник С. Сірий, аналізуючи локальні війни та воєнні конфлікти в умовах глобалізації, зауважує на переважанні стратегії «непрямих дій» у новітніх міжнародних конфліктах. Під останньою розуміється «досягнення перемоги без ведення (за можливості) збройної боротьби у звичайному розумінні», що визначається «комплексним використанням методів економічного та інформаційного тиску на противника у поєднанні з операціями спецслужб, військовими загрозами і демонстраціями військової могутності» [9, с. 145]. Явище асиметрії в сучасних міжнародних конфліктах посилюється ідеологічними протиріччями між макрдержавами, що стає предметом маніпуляцій малих держав із метою залучення ресурсів провідних світових гравців для досягнення власних інтересів.

Загальними рисами асиметричних конфліктів є відсутність чіткої лінії фронту; непередбачуваність наслідків конфлікту; використання слабкою стороною тактики непрямих військових дій, наприклад, партизанської, диверсійної боротьби,

терористичних актів, кібератаки. У таких умовах сильна сторона ризикує отримати тривалий виснажливий конфлікт, розв'язання якого може вимагати політичних поступок. Таким чином, успіх асиметричних збройних кампаній зумовлений не тільки воєнним потенціалом, а залежить від взаємодії військово-стратегічних чинників із політичними, ідеологічними та, навіть психологічними. Так, у вже згаданих воєнних операціях США у В'єтнамі та СРСР у Афганістані обидві наддержави не мали суспільної легітимації своїх військово-політичних цілей, тоді як місцеві комбатанти мали беззастережну підтримку більшості населення своїх країн.

Після терактів у США 2001 р. термін поняття асиметричні загрози застосовується щодо міжнародного тероризму. Українські дослідники В. Леонов та Б. Ворочин визначають тероризм ХХІ ст. як «варіант асиметричних бойових дій, оскільки він підтримує логіку боротьби «слабких» проти «сильних» [6, с. 32]. Однією з визначальних рис міжнародного тероризму є відмова від традиційних та таких, що перебувають у правовому полі методів здійснення воєнних дій. Перевага надається нелегальним насильницьким засобам, що спрямовані проти цивільних об'єктів та осіб. Головною ціллю терористичних угруповань є, як правило, держава, що має сильніший військовий потенціал тому асиметричні дії міжнародного тероризму мають за мету не військову перемогу, а політичну поразку/заликування противника, нав'язуючи йому свою волю, деморалізуючи та змушуючи відмовитися від звичного способу існування. Головний редактор «Міжнародного журналу Червоного Хреста» Тоні Пфаннер серед задач терористичного насилля виділив знищення капіталу, що робить ризикованою експлуатацію ресурсів або схиляє учасників економічної діяльності залишати райони, що стають небезпечними [8, с. 199].

Асиметричне насилля активізується часто саме в зонах збройних конфліктів, однак не завжди воно напряму пов'язане з основним протиріччям конфлікту та його сторонами. У цьому разі збройне протистояння створює умови для активізації різноманітних форм насилля, які часто мають за мету розподіл сфер економічного та політичного впливу. Таким чином, використання насилля є ключовим елементом політичної аргументації сторін, які ведуть боротьбу за життєво важливі ресурси.

Поняття асиметричного конфлікту не може бути обмеженим збройними конфліктами між державами та недержавними утвореннями. Однак більшість невирішених юридичних та дипломатичних питань виникають саме в збройних конфліктах між згаданими акторами. Застосування воєнної сили в сучасних умовах є не тільки воєн-

ною, але і політико-правовою проблемою, особливо для держав, що посідають центральні позиції у міжнародних відносинах легітимація воєнних дій (наприклад, схвалення міжнародним співтовариством, або законодавчими органами влади цих країн) є необхідною. На думку А. Паулюса та М. Вашакмадзе асиметрія стає проблемою для міжнародного гуманітарного права тоді, коли вона не просто виражається через відмінний воєнний потенціал, а сторони збройного конфлікту не є рівними між собою та структуровані за різними правовими принципами [7, с. 146]. Тобто держава веде боротьбу з недержавними утвореннями, які не виступають легальними акторами міжнародних відносин, складаються з озброєних угруповань та ігнорують принципи національного та міжнародного права. Такий стан дає підстави ставити під сумнів дію норм міжнародного права в ситуації асиметричного конфлікту.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Якісні зміни в структурі сучасних міжнародних конфліктів є наслідком трансформаційних процесів міжнародної системи в цілому. Поняття асиметрії щодо міжнародних конфліктів набуває таких форм, як нерівність силових можливостей сторін конфлікту; парадоксальна ситуація, коли учасник, що має перевагу отримує поразку від слабкого учасника конфлікту; переважно збройний конфлікт між сторонами, що знаходяться в межах однієї правової системи, але відрізняються за політико-правовим статусом та ставленням до норм міжнародного права; застосування сторонами конфлікту нетрадиційних засобів боротьби, що виходять за межі усталених тактичних та стратегічних прийомів. Наведені вище форми об'єднує спільна характеристика – невідповідність силових та політичних можливостей та статусів акторів, що втягнуті до міжнародного конфлікту. Сучасною тенденцією є домінування нетрадиційних способів ведення збройних конфліктів над традиційними та втраті монополії держави на війну. Розглядаючи поняття асиметрії, необхідно враховувати різноманітність чинників, що спричиняють сучасні міжнародні конфлікти, серед яких домінувальними є обмеженість ресурсів, етнічні та релігійні проблеми, транснаціональна злочинність, міграція, криза державних інститутів.

Асиметричний конфлікт – складне явище, яке неможливо розкрити в межах однієї статті, тому вбачаємо за необхідне продовження дослідження за такими напрямками, як аналіз динамічних елементів конфлікту; визначення чинників, що впливають на вибір сторонами конфлікту політичної стратегії та оцінка ступеню її ефективності; виявлення причинно-наслідкових зв'язків між елементами, що характеризують конфлікти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Campbel, Patricia J. An introduction to global studies/ Patricia J. Campbel URL: http://ewclass.lecture.ub.ac.id/files/2014/09/Patricia_J._Campbell_Aran_MacKinnon_Christy_R._BookFi.org-1.pdf.
2. Lele Ajey. Asymmetric Warfare: A state vs non-state conflict. URL: <https://revistas.uexternado.edu.co/index.php/oasis/article/view/4011/4418>.
3. Mack A. Why big nations lose small wars: the politics of asymmetric conflict//World Politics. 1975. Vol. 27. № 2. URL: https://www.jstor.org/stable/2009880?newaccount=true&read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents.
4. Michael O'Hanlon. Coming Conflicts: Interstate War in the New Millennium / Michael O'Hanlon // Harvard International Review (Cambridge). Summer 2001. No 23. P. 42–46.
5. Єремєєва І.А. Актуальні проблеми визначення сутнісних характеристик міжнародного конфлікту. S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe: електронний науково-практичний журнал. 2017. Вип. 3. С. 58–61. URL: <http://hdl.handle.net/11300/7905/>.
6. Леонов В.В., Ворович Б.О. Парадокс асиметрії в сучасних міжнародних збройних конфліктах. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2016. № 1. С. 29–36.
7. Паулюс А., Вашакмадзе М. Асимметричная война и понятие вооруженного конфликта – попытка разработать концептуальную модель. Международный журнал Красного Креста. 2009. Том 91. № 873. С. 127–170.
8. Пфаннер Т. Ассиметричная война с точки зрения гуманитарного права и гуманитарной деятельности. Международный журнал Красного Креста. т. 87. № 857. С. 195–228.
9. Сірий С. Локальні війни та конфлікти в умовах глобалізації. Політичний менеджмент. 2007. № 2. С. 144–154.